

*Богма О.С.,
к.е.н., доцент,
доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування,
Запорізький національний університет*

БЮДЖЕТНІ КОНФЛІКТИ В ЗАБЕЗПЕЧЕННІ БЮДЖЕТНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Анотація. Статтю присвячено дослідженню сутності бюджетних конфліктів та визначенню їх ролі у забезпеченні бюджетної безпеки країни. На підставі аналізу наявних трактувань категорії «економічний конфлікт» сформульоване визначення поняття «бюджетний конфлікт», встановлено його суб'єкти, об'єкти та причини виникнення. На основі включення в процес дослідження бюджетної безпеки України проблематики бюджетних конфліктів зроблено висновок, що виникнення бюджетних конфліктів, які зазвичай знижують рівень бюджетної безпеки, зумовлює протилежність інтересів учасників бюджетних відносин. Основою вирішення бюджетних конфліктів має бути розуміння першопричин виникнення бюджетних конфліктів та врахування їх довгострокових наслідків, які можуть бути джерелом виникнення майбутніх небезпек та загроз бюджетній системі та процесу.

Ключові слова: бюджетна безпека, бюджетний конфлікт, бюджетна система, бюджетний процес, бюджетний інтерес, носій інтересів.

Постановка проблеми. Наростання кризових явищ у національній економіці, які супроводжуються збільшенням безробіття, інфляцією, зниженням національного доходу, падінням рівня та якості життя населення, кризою неплатежів, збільшенням державного боргу та ін., призводить до виникнення та розгортання конфліктів у різних сферах економіки, що вкрай негативно впливає на рівень економічної безпеки країни. При цьому однією з найбільш значущих за масштабом та наслідками дій сфер виникнення економічних конфліктів нині є бюджетна сфера. З урахуванням її важливості для забезпечення стійкого та поступального розвитку економіки зазначене зумовлює доцільність більш детального розгляду бюджетних конфліктів та актуальність і своєчасність включення в процес дослідження шляхів забезпечення бюджетної безпеки зокрема та економічної безпеки України у цілому проблематики бюджетних конфліктів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у дослідження природи конфлікту як соціального явища зробили такі вчені-конфліктологи: О. Антонюк, К. Боулдінг, Л. Ємельяненко [1], А. Рапопорт, Й. Галтунг, С. Чейз та ін. Теоретико-методологічні засади економічних конфліктів розкриті у працях В. Бучко [2], П. Вержеса, Х. Корнелюса, Р. Немова, О. Пуригіної [3], В. Радаєва, С. Скапердаса. О. Шніпко, Ш. Фейрва, Дж. Хіршлайфера, Дж. Ягоди та ін.

Питанням забезпечення бюджетної безпеки України присвячено наукові праці В. Андрущенко, Т. Вахненко, О. Василика, А. Гальчинського, В. Геєця, В. Кудряшова, І. Луїної, В. Опаріна, Г. П'ятаченко, В. Суторміної, І. Чугунова та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на значну кількість наукових праць із

проблематики економічних конфліктів, що вказує на достатню вивченість явища «конфлікт» в економічній науці, водночас слід відзначити недостатність приділення уваги власне бюджетним конфліктам.

Мета статті полягає в дослідженні сутності бюджетних конфліктів та визначенні їхньої ролі в забезпеченні бюджетної безпеки України.

Виклад основного матеріалу дослідження. З огляду на недостатню увагу, яка приділяється бюджетним конфліктам у науковій літературі, вважаємо за доцільне розпочати дослідження з встановлення сутності економічних конфліктів.

Економічні конфлікти являють собою широкий спектр конфліктів, в основі яких лежать суперечності між економічними інтересами окремих особистостей, груп. Це боротьба за певні ресурси, пільги, сфери економічного впливу, розподіл власності тощо [1]. Економічні конфлікти – це протиставлення суб'єктів соціальної взаємодії (націй, держав, класів і т. д.) на основі протилежних економічних інтересів, зумовлених положенням і роллю в системі суспільних відносин (відносин власності, влади, права і т. д.) [4]. Економічні конфлікти засновані на економічних протиріччях, коли економічні потреби однієї сторони задовольняються або можуть бути задоволені за рахунок іншої. Чим глибші ці протиріччя, тим сильніше їх зіткнення, глибші і стійкіші конфлікти, а тому їх важко (а іноді й неможливо) вирішити [3, с. 6].

На підставі вищевказаного, а також урахування того факта, що бюджетні конфлікти виступають одним із різновидів економічних конфліктів, вважаємо за доцільне розглядати бюджетний конфлікт як граничний прояв протиріччя у бюджетних відносинах унаслідок боротьби носіїв інтересів у бюджетній сфері за задоволення власних протилежних бюджетних інтересів.

Суб'єктами бюджетного конфлікту виступають носії інтересів у бюджетній сфері, а саме: держава, адміністративно-територіальні одиниці, органи державної та місцевої влади; одержувачі бюджетних коштів (бюджетні установи, інші суб'єкти господарювання, фізичні особи), суспільство. Об'єктом бюджетного конфлікту виступають інтереси учасників бюджетних відносин (носіїв інтересів у бюджетній сфері).

Головною причиною виникнення бюджетних конфліктів виступає збіг (протилежність) інтересів окремих груп носіїв інтересів у бюджетній сфері та, відповідно, неможливість урахування інтересів усіх розпорядників, передусім отримувачів бюджетних коштів, що, своєю чергою, унеможливує досягнення абсолютної бюджетної безпеки. Як відзначає В.Б. Бучко, на шляху підтримання національної безпеки не може бути повної ліквідації всіх економічних конфліктів, оскільки вони постійно породжуються діалектичним розвитком суспільства і держави [2]. С.Ю. Колодій наголошує на існуванні в бюджетній сфері конфлікту інтересів між різними центрами прийняття рішень і неможливості існування єдиного рівноваж-

ного або оптимізаційного стану, який одночасно задовольняє найкращим чином усі сторони [5]. Ю.І. Пивовар наголошує на тому, що потребою сучасної вітчизняної бюджетної системи є встановлення балансу інтересів публічного та приватного, у тому числі в рамках публічного також державного й муніципального. Проте різні чинники не завжди це уможливають, і відсутність такого балансу досить часто призводить до виникнення конфліктів у сфері бюджетних відносин [6].

Загострюють конфліктну ситуацію: невідповідність бюджету завданням економічного розвитку; корупційні ризики; неузгодженість дій та зловживання учасників бюджетного процесу, особливо на етапах розробки та виконання бюджету, розподілу бюджетних коштів; не обґрунтовані та неефективні сфери та напрями бюджетних витрат; боротьба між центром і регіонами за розподіл бюджетних ресурсів; проблеми між-бюджетних відносин; зниження якості виконання визначених законом та об'єктивною необхідністю зобов'язань держави; недосконалість бюджетного законодавства; хронічна дефіцитність державного бюджету; відсутність дієвих механізмів контролю, зокрема громадського, над формуванням та витрачанням бюджетних коштів та ін. Зазначене знижує ефективність державної стратегії у бюджетній сфері, загострює проблеми не лише бюджетної, але й економічної системи у цілому та, відповідно, негативно впливає на рівень не лише бюджетної, але й економічної безпеки. Таким чином, відбувається вихід бюджетного конфлікту за межі бюджетної сфери, тобто трансформація бюджетного конфлікту в економічний.

Як зазначають Я. Жаліло та А. Максютя, ситуація у вітчизняній бюджетній сфері має загрозові стратегічні наслідки. Відбувається декапіталізація бюджетної сфери у вигляді занепаду як матеріального, так і людського капіталу, що неухильно збільшує обсяги фінансових ресурсів, необхідних для подальшого відновлення функціональності бюджетних організацій на основі їх реформування. Разом із бюджетною сферою відбувається декапіталізація і всієї країни. Посилення обтяжливості державного боргу підштовхує до угод з міжнародними фінансовими організаціями в обмін на частку суверенітету в економічній політиці, що є джерелом потенційних конфліктів інтересів уже значно вищого порядку [7].

Таким чином, включення в процес дослідження бюджетної безпеки проблематики бюджетних конфліктів дає змогу зробити такі висновки:

- реалізація власних інтересів їх носіями у бюджетній сфері виступає обов'язковою умовою забезпечення бюджетної безпеки країни. Своєю чергою, протилежність та незадоволеність інтересів окремих учасників бюджетних відносин призводять до виникнення бюджетних конфліктів;
- бюджетний конфлікт призводить до зниження ефективності функціонування бюджетної системи, погіршує її можливість простояти негативному впливу зовнішніх і внутрішніх загроз та небезпек, що знижує рівень бюджетної безпеки країни;
- розв'язок бюджетних конфліктів, діяльність з їх попередження та подолання вимагають виділення відповідних адміністративних ресурсів, застосування відповідних методів, інструментів, механізмів. При цьому помилкові дії щодо подолання бюджетного конфлікту (конфліктів) та зміцнення бюджетної системи можуть призвести до зростання бюджетної небезпеки та, відповідно, зниження рівня бюджетної безпеки. Враховуючи значну залежність економіки від стійкості та ефективності бюджетної системи це може призвести до того, що національна економічна система у цілому може виявитися неспроможною

захищати себе як від зовнішніх загроз, так і від загроз, що виникають усередині внаслідок наявності проблем у бюджетній сфері.

Слід також урахувати, що заморожені конфлікти як політичне явище можна вважати поразкою сучасної дипломатії, оскільки їх поява хоч і аргументується раціональними цілями, однак таким чином закладає підґрунтя для конфлікту в майбутньому [8]. Бюджетна сфера не є винятком. Відповідно, тупиковим шляхом вирішення конфліктної ситуації виступає придушення, замороження або часткове вирішення конфліктів у бюджетній сфері, адже це лише відстрочує проблему на певний період, а в підсумку може призвести до порушення хиткої рівноваги, розширення зони конфлікту, його ескалації, що, відповідно, завдасть більшого удару по рівню бюджетної безпеки країни. В основу вирішення бюджетних конфліктів має бути покладено виявлення та ґрунтовне дослідження першопричин виникнення таких конфліктів та їх подальша ліквідація.

У процесі розгляду сутності конфліктів у бюджетній сфері України та їх ролі в забезпеченні бюджетної безпеки країни вважаємо за доцільне навести такий приклад: «Відносно високий рівень фіскального перерозподілу в Україні відіграє роль компенсатора втрат від неререформованості сфер бюджетних витрат і взаємопов'язаного із цим високого «корупційного податку». Коли звуження можливостей фінансування бюджету за глибокого економічного спаду зробило цю компенсацію неприпустимо обтяжливою (до того ж додалися проблеми зростання вартості зовнішнього боргу і необхідність збільшення оборонних витрат), з'ясувалося, що зменшення видаткової частини в багатьох випадках можливе тільки за рахунок зниження якості виконання законодавчо визначених і природно необхідних зобов'язань держави, що поглибило конфлікт між Мінфіном і секторальними міністерствами і відомствами» [7]. Із наведеного прикладу напрошується ще один висновок: необхідно обов'язково прогнозувати та враховувати не лише поточні, але довгострокові наслідки дії конфліктів у бюджетній сфері та їх розв'язання, адже вони можуть виявитися базисом для виникнення майбутніх загроз та небезпек бюджетній системі та процесу.

Також вважаємо за доцільне зауважити, що економічний конфлікт у цілому та бюджетний конфлікт зокрема не завжди слід розглядати виключно як деструктивне явище. Як зазначає Т.А. Нестік, економічні конфлікти неминучі й необхідні, оскільки «зшивають» економіку і встановлюють баланс інтересів там, де нормативні санкції не діють. Вони є найбільш радикальною формою зміни правил гри в полі соціального обміну. Однією з власних соціальних функцій економічних конфліктів і є встановлення того «курсу», за яким усередині групи один вид капіталу конвертується в інший: інформація, досвід, довіра, зв'язки і влада – у фінансові та матеріальні цінності [9, с. 288]. Таким чином, можна зробити висновок, що бюджетний конфлікт містить потенціал зміни правил гри та взаємодіє у бюджетній сфері на краще, а отже, у кінцевому підсумку може чинити позитивний вплив на рівень бюджетної безпеки України.

Висновки. Таким чином, у ході дослідження проблематики бюджетних конфліктів у сфері бюджетної безпеки України встановлено, що протилежність інтересів окремих учасників бюджетних відносин призводить до виникнення бюджетних конфліктів, які зазвичай зумовлюють зниження рівня бюджетної безпеки.

Для недопущення порушення рівноваги та розширення меж конфлікту основою їх вирішення має бути розуміння першопричин виникнення бюджетних конфліктів.

Окрім того, у ході вирішення бюджетних конфліктів слід ураховувати довгострокові наслідки дії конфліктів та їх розв'язання, які можуть виявитися базисом для виникнення майбутніх загроз та небезпек бюджетної системи та процесу. При цьому бюджетний конфлікт може сприяти встановленню нового балансу інтересів у бюджетній сфері, що, своєю чергою, містить можливості позитивного впливу на рівень бюджетної безпеки України.

Перспективою подальших досліджень виступає дослідження основних першопричин виникнення бюджетних конфліктів в Україні та розроблення на цій основі системи заходів щодо їх мінімізації або подолання.

Література:

1. Конфліктологія : [навч. посіб.] / Л.М. Емельяненко та ін. – К. : КНЕУ, 2003 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://buklib.net/books/22585/>.
2. Бучко В.Б. Психологічні аспекти конструктивного вирішення господарських спорів у контексті національної безпеки процесу / В.Б. Бучко ; Офіційний сайт Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/Nvldu/2008_1/bucko.pdf.
3. Пуригіна О.Г. Міжнародні економічні конфлікти : [навч. посіб.] / О.Г. Пуригіна. – К. : Центр учбової літератури, 2008. – 280 с.
4. Емельянов С.М. Практикум по конфликтологии / С.М. Емельянов ; Интернет-библиотека xliby.ru [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.xliby.ru/psihologija/praktikum_po_konfliktologii/p4.php#metkadoc4.
5. Колодий С.Ю. Использование теории игр для исследования организации бюджетного процесса / С.Ю. Колодий [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.nbuv.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/UZTNU_esop/2010_1/Kolodiy.htm.
6. Пивовар Ю.І. Феномен юридичного конфлікту в бюджетному праві / Ю.І. Пивовар, І.В. Пивовар ; Конференція Національного авіаційного університету [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://conference.nau.edu.ua/index.php/TL/PRAVVYMR/paper/viewFile/1454/810>.
7. Жалило Я. Экономический прагматизм как лекарство от бюджетного фетишизма / Я. Жалило, А. Максюта // Зеркало недели. Украина. – 2016. – № 19 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://gazeta.zn.ua/finances/ekonomicheskij-pragmatizm-kak-lekarstvo-ot-byudzhetnogo-fetishizma-.html>.
8. Проблема «заморожування» конфліктів: причини, особливості, перспективи // Український тиждень. – 12 червня 2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://tyzhden.ua/Politics/138471>.
9. Нестик Т.А. Экономический конфликт в аспекте его нематериальных ресурсов / Т.А. Нестик // Современная конфликтология в контексте культуры мира. – Москва, 2001. – С. 278–288.

Богма Е.С. Бюджетные конфликты в обеспечении бюджетной безопасности Украины

Аннотация. Статья посвящена исследованию сущности бюджетных конфликтов и определению их роли в обеспечении бюджетной безопасности страны. На основании анализа существующих трактовок категории «экономический конфликт» сформулировано определение понятия «бюджетный конфликт», установлено его субъекты, объекты и причины возникновения. На основе включения в процесс исследования бюджетной безопасности Украины проблематики бюджетных конфликтов сделан вывод, что возникновение бюджетных конфликтов, которые обычно снижают уровень бюджетной безопасности, предопределяет противоположность интересов участников бюджетных отношений. Основой решения бюджетных конфликтов должны быть понимание первопричин возникновения бюджетных конфликтов и учет их долгосрочных последствий, которые могут быть источником возникновения будущих опасностей и угроз бюджетной системе и процессу.

Ключевые слова: бюджетная безопасность, бюджетный конфликт, бюджетная система, бюджетный процесс, бюджетный интерес, носитель интересов.

Bohma O.S. Budgetary conflicts in providing budgetary safety of Ukraine

Summary. The article is devoted to the research of essence of budgetary conflicts and determination of their role in providing budgetary safety of a country. On the basis of an analysis of existent interpretations of a category “economic conflict” defined a concept “budgetary conflict”, determined its subjects, objects and reasons of origin. On the basis of plugging in the process of research of budgetary safety of Ukraine of a range of problems of budgetary conflicts, there is drawn a conclusion that origins of budgetary conflicts, which usually reduce the level of budgetary security, predetermines an opposition of interests of participants of budgetary relations. A basis of solution of budgetary conflicts should be the understanding of primary causes of origin of budgetary conflicts and taking into account their long-term consequences that can be the source of origin of future threats and dangers to the budget system and process.

Keywords: budgetary safety, budgetary conflict, budgetary system, budgeting process, budgetary interest, bearer of interests.